

“AXBOROT” VA “MEDIA” ATAMALARI IZOHI HAMDA ULARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Otabek Raximov

*Qarshi shahridagi Xalqaro innovatsion
universiteti magistranti*

Annotatsiya: Hozirgi kunda jamiyatimiz hayotining barcha sohalarini mediasiz tasavvur qilish qiyin. Axborot makonining globallashuvi zaminida yangi bilimlar, qarashlar, faktlar, konsepsiyalarning oqimi shiddat bilan ortib bormoqda. Jamiyatda xborotlarning mazmunini ham, medialar orqali tarqatish usullari va yo‘llarini ham tadqiqotchilar iborasi bilan aytganda, nazorat qilish qiyin bo‘lib bormoqda. Axborotning bunday tartibsiz berilishi ta’sirida o‘quvchining mustaqil tafakkur qilish muammosi uning qarashlari va qadriyatlarini shakllantirish masalalarini kun tartibiga chiqmoqda. Shuningdek bugungi kunda yosh avlod ongida axborot olamini tartibga solish yo‘llarini izlash, axborot bilan muomala qilishning yangi usul va ko‘nikmalari tizimini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Mazkur ilmiy maqola “Axborot” va “Media” terminlarini izohi tahliliga bag‘ishlanadi.

Kalit so‘zlar: Atamalar, terminologiya, mass-media, ma’lumotlar, media turlari.

KIRISH

Hozirgi kundagi terminologiyaga oid qator asarlarda atamalar to‘plamini terminologiya deb atalmoqda. Tadqiqotchi O‘.Axmanova esa terminologiyani “ongli ravishda tartibga solish va tartibga solish uchun eng qulay bo‘lgan, so‘z boyligining maxsus qatlamini tashkil etuvchi ma’lum bir ishlab chiqarish, faoliyat, soha, bilim shartlari majmui” deydi. D.Xolboevaga ko‘ra, “Tahrirlashning terminologik muammolari asarida terminologiyaga shunday ta’rif berilgan: “Terminologiya – bu har qanday fan yoki texnikaning tarixan shakllangan tushunchalarini ifodalovchi atamalar majmui, umuman, inson bilimlari yoki faoliyatining alohida sohasi”. Ijtimoiy hayotimizda o‘z o‘rniga ega Mass – media sohasining o‘z terminlari mavjud. Keling, shulardan eng ommaviylashganlari – axborot hamda media atamalarini izohlasak.

Bugungi globallashuv davrida zamonaviy jamiyat axborot va bilimlarga tayanadi. Bugungi kunda media, turli xil axborot va kommunikatsiya texnologiyalarning turli xil shakllarining tez ommalashishi, ularning shaxsiy, iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotimizga o‘tkazayotgan ta’sirini inkor etib bo‘lmaydi. Shu bois odamlarning axborot jamiyati hayotidagi faol va samarali ishtirokida zarur axborot, yangi bilim va yetarli ko‘nikmalar muhim rol o‘ynaydi. Bugungi shiddatli zamon sizni bizdan media savodxonlik va axborot madaniyatini talab etmoqda.

Media va axborot savodxonligini shakllantirishning pedagogik jihatlari” kitobida zikr etilishicha, media va boshqa axborot manbalari tomonidan taqdim etilayotgan axborotdan

to‘g‘ri foydalanish, insonlarning axborotga bo‘lgan o‘z ehtiyojlarini anglashi, ma’lumotni topish va unga egalik qilish hamda sifatini baholash imkonini beradi.

Asosiy qism. Aslini olganda, “axborot” terminiga izoh berishning hojati yo‘q. Ma’lumki, u tadqiqot jarayonida olingan ma’lumotlarni, tajriba va tahsil olish davomida orttirilgan bilimlarni, signal yoki belgilarni anglatishi mumkin. Aniqroq qilib aytganda, axborot – bu to‘plangan, qayta ishlangan va izohlangan ma’lumotdir. Chunonchi, “axborot” “tushunishga oson shaklda berilgan bilimdir”. “Axborot texnologiyalari atamalarining izohli lug‘ati”ga ko‘ra, “Axborot (ing.-information) axborotni qayta ishlash tizimiga kiritilgan yoki turli tushunchalarda turli shakllarda taqdim etishda uning natijasi bo‘lib hisoblanadigan va ushbu predmet sohasining boshqaruv obekti jarayonida qabul qilinadigan qarorlarni optimallashtirish uchun ishlatiladigan faktlar, voqealar, jarayonlar va hodisalar to‘g‘risidagi ma’lumotdir”. Shuningdek, taqdim etish shaklidan qat’iy nazar, shaxslar, predmetlar, faktlar, voqealar, hodisalar va jarayonlar haqidagi ma’lumotlar axborot deyiladi.

Ommaviy axborot vositalaridan tashqari axborot manbalari – tibbiy sharhlar, hukumat byulletenlari, hisobotlar va og‘zaki xabarlardir. Axborotlar texnologiyalar – televidenie orqali ko‘rsatiladigan saylovoldi munozaralari yoki shaxsiy muloqot – fuqarolar yig‘inlari majlislari orqali uzatilishi mumkin. Hozirga kunda misli ko‘rilmagan miqyosda axborot, ya’ni kontent va resurslar, shu jumladan internet zahiralar mavjud bo‘lib, ularning barchasi aniqligi, ishonchliligi va muhimligi jihatidan bir – biridan keskin farq qiladi. Axborot turli shakl – matn, tasvir yoki statistik ma’lumotlar, elektron va qog‘oz ko‘rinishida mavjud bo‘lib, onlayn fayl va portallarda, virtual va real kutubxonalarda, hujjatlar jamlanmasida, turli ma’lumotlar bazasida, arxivlar, muzeylar va hokazolarda saqlanadi.

“Media va axboriy savodxonlik bo‘yicha muammoli, tarbiyasi og‘ir yoshlar bilan ishlash uchun” nomli o‘quv qo‘llanmada axborotning quyidagi turlari keltirilgan:

1. Grafik – bu har qanday chizmalar, grafiklar, fotosuratlar va rasmlar,
2. Akustik – biz tabiiy muhitdan (masalan, dengiz shovqini, qushlar sayrashi), hamda sun‘iy manbalar: radio, musiqa, podkastlar va boshqalar vositasida qabul qiladigan axborot.
3. Matniy – belgilar – alifbo harflari yordamida kodlanadigan turli xil ma’lumotlar. Qiziqarli tarafi shundaki, bir tildan boshqasiga qilingan tarjimani axborotni qayta kodlash, deb nomlash mumkin,
4. Raqamli – yana bir kodlash turi bo‘lib, unda kodlash vositasi bo‘lib, raqamlar xizmat qiladi,
5. Videoaxborot – obrazlarni harakatlanayotgan holatda qayd etish va saqlash varianti. Jadal ravishda 100 yildan ortiq muddat ichida rivojlangan, nisbatan yangi axborot turi.
6. Taktik va organoleptik – biz sezgi a‘zolarimiz orqali qabul qiladigan har qanday axborot eshitish, hidlash va his etish organlari vositasida uzatiladi.

Bugungi kunda turli axborot manbalari tarqatayotgan axborot ishonchli va ishonchsiz bo‘lishi mumkin. Demak, axborotni izlashga kirishishdan oldin, aynan qaysi mazmundagi axborot zarurligini tushunishimizga to‘g‘ri keladi. Binobarin, axborotga bo‘lgan ehtiyoj – ma’lum foydalanuvchining ma’lum mavzuga oid ma’lumotga bo‘lgan ehtiyojidir.

Axborot manbalari uch toifaga bo‘linadi:

-Birlamchi manbalar – bu original manbalar bo‘lib, ular axborotni izohlamaydi. Bu tadqiqot hisobotlari, prayers – varaqlar, nutq matnlari, elektron xabarlar, original san‘at asarlari, qo‘lyozmalar, fotosuratlar, kundaliklar, shaxsiy maktublar, og‘zaki hikoya/intervyu yoki diplomatik hujjatlar bo‘lishi mumkin.

-Ikkilamchi manbalar sifatida axborotni yetkazib beruvchilar maydonga chiqadi. Bu holatda axborot o‘zgarishi, tahlil qilinishi yoki umumlashtirilishi mumkin. (Masalan, ilmiy kitoblar, jurnallar, tanqidiy tahlil yoki ma‘lumotlar talqini). Foydalanishga tavsiya etiladigan birlamchi manbalar ikkilamchi manbalarga nisbatan har doim ham o‘zida nufuzli yoki xolis axborotni mujassam etmaydi.

-Uchlamchi manbalar – bu tashkil etilgan yoki o‘zida birlamchi hamda ikkilamchi manbalardagi axborotni qayta ishlab, o‘zida mujassamlagan (masalan, referatlar, bibliografiya, turli qo‘llanmalar, ensiklopediyalar, ko‘rsatkichlar, xronologik jadvallar, ma‘lumotlar bazasi va h.k.) manbalardir.

Media va axborot sohasida savodxon kishilar odob- axloq qoida va me‘yorlariga tayangan holda axborotni qanday to‘plash, undan foydalanish, uni sintezlash va tashkil etishni yaxshi biladilar.

“Media” so‘zi lotinchada “Medium” so‘zidan olingan bo‘lib, “o‘rta, oraliq, oraliqdagi” ma‘nolarni bildiradi. Biz media deganda, birinchidan, ommaviy axborot vositalarini – gazeta, televidenie, radio, kitob va internetni tushunamiz. Ikkinchidan, undan mediakontentni – yangiliklar, reklama e‘lonlari, elektron o‘yinlar va filmlarni belgilash uchun foydalaniladi. Uchinchidan, u mediakontentni ishlab chiqaruvchilar, jurnalistlarni, fotosuratchilarni, mediakompaniyalarni va hokazolarni bildirishi mumkin. “Axborot texnologiyalari atamalarining izohli lug‘ati” ga ko‘ra, 1. “Media bu – ommaviy axborot vositalari. Ma‘lum axborotni ko‘p abonentlarga uzatish vositasi. 2. Informatikada “media” so‘zi turli moddalarni – qog‘oz, optik disk, magnit disk, magnit tasmlarni bildiradi”.

Media savodxonlik esa asosan media muhitga tahliliy yondashuv, ya‘ni uni tanqidiy qabul qilish va media vositasida o‘zini ifoda etishdir. Media savodxonlik estetik va kreativ ko‘nikmalar media kontentni ijodiy jihatdan anglash, yaratish va tadqiq qilish qobiliyatini bildiradi. Media kontentni yaratish orqali muayyan ko‘nikmalarni o‘zida shakllantirishi mumkin. “Media va axborot savodxonligini shakllantirishning pedagogik jihatlari” nomli kitobda yozilishicha, media savodxonlik – interfaollik ko‘nikmalari media vositasida muloqot qilish va turli media – rollarni bajarib ko‘rish qobiliyati orqali namoyon bo‘ladi. Interfaollik ko‘nikmalari o‘z fikr va qarashlarini ifoda etishga tayyorlikni ko‘rsatadi. Tanqidiy tahlil ko‘nikmalari turli tahliliy vositalardan foydalangan holda turfa xil media kontentni talqin qila olish va ahamiyatini tushunishni bildiradi. Xavfsizlik ko‘nikmalari esa murakkab vaziyatlardan chiqish va ularning oldini olish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Holbuki, axborot madaniyati va mediasavodxonlik bugungi axboriy jamiyatni tushunish kalitidir.

Xulosa. Muxtasar qilib taniqli siyosatshunos Samyuel Xantington iborasi bilan aytganda, yangi dunyoda ixtiloflar manbai mafkura ham, iqtisodiyot ham bo‘lmaydi. Insoniyatni ajratib turgan qaltis chegara va asosiy ixtilof manbai madaniyat bo‘lib qoladi.

Global siyosatning eng yirik ixtiloflari turli millat va tamaddunga mansub guruhlar o‘rtasida ro‘y beradi. Bu jarayonda mediasavodxon insongina dunyoda madaniyatlar turli-tumanligi haqida tasavvur, madaniy farqlarga nisbatan tolerantlik bilan munosabatda bo‘ladi. Eng muhimi shu. Chunki, mediasavodxon inson zamonaviy va axboriy jamiyatda muhim rol o‘ynaydigan shaxsdir!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azimov U., Komilova M., Ahmedova Ya., Adasheva Sh. Axborot texnologiyalari atamalarining izohli lug‘ati. -Toshkent, Kafolat print kompaniy, 2022.-B.824.
- 2.Nurmatov Z. Media savodxonlik va axborot madaniyati. -Termiz, Termiz, 2023.-348
- 3.Namazov B., Fayzieva M., Sharofaddinov Sh. Media va axborot savodxonligi. O‘quv qo‘llanma. -Toshkent, Baktria press, 2018.-B.140.
- 4.Muratova N., Griel., Mirzaxmedova D. Jurnalistikada media va axborot savodxonligi. -Toshkent, Baktria press, 2019.-112 b.
5. Murotova N., Qosimova N. va boshqalar. Onlayn jurnalistika va mediada yangi trendlar. -Toshkent, O‘zbekiston, 2019.-489 b.
- 6.Media va axboriy savodxonlik.-Bishkek, Modern Journalism development Centre, 2021.-146 c.